อนุสรณ์
ฌาปนกิจศพ
นางพิศมัย สุทธิวิชัย (ศกุนตนาค)

วัดมกุฏกษัตริยาราม

ดีที่ 20 พฤศจิกายน 2518

เวลา 17.00 น.

294.311783
พ831พพ

ห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพ วัดบวรนิเวศวิหาร

...าภรณ์ พรหมประสิทธิ์

อนุสรณ์ฌาปนกิจศพ

นางพิศมัย สุทธวิชัย (ศกุณตเาค)

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันพฤหัสบดีที่ 20 พฤศจิกายน 2518

เวลา 17.00 น.

พิศมัย สุทธวิชัย

เลขหมู่

เลขทะเบียน

ชาตะ 16 กุมภาพันธ์ 2476

มรณะ 17 พฤศจิกายน 2515

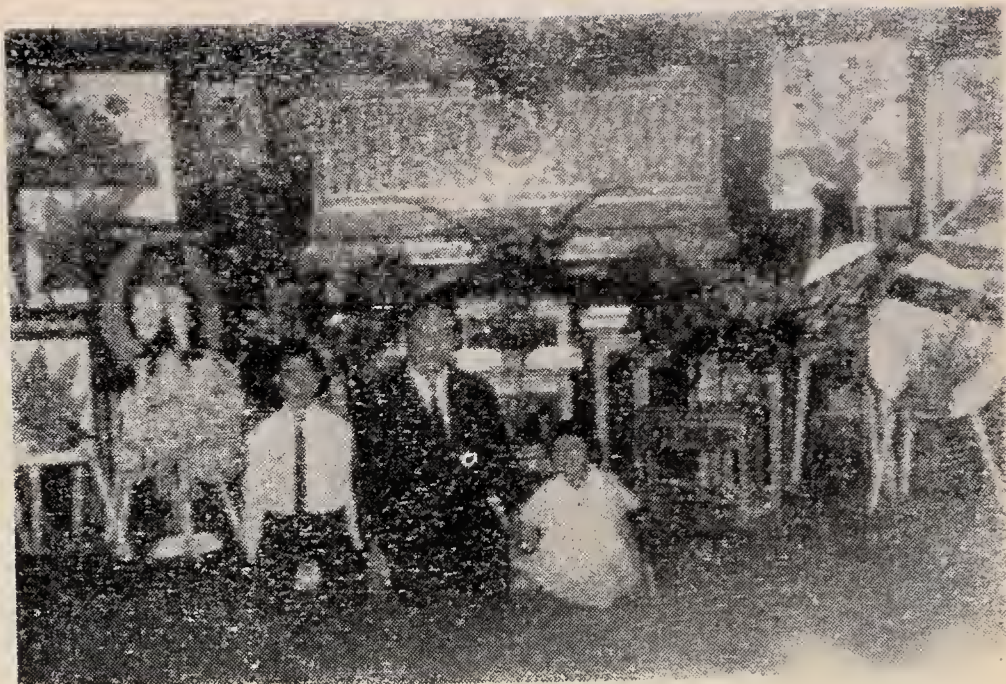
พิธีสวดพระอภิธรรม

เต็มไปด้วยความอาลัยอย่างสุดซึ้ง

อนุสรณ์ที่เหลือไว้เตือนความทรงจำ

รอยพิมพ์พิศมัยไม่ผิดเพี้ยน

"วิญญาณของพิศมัยจงสถิตย์สถาพร

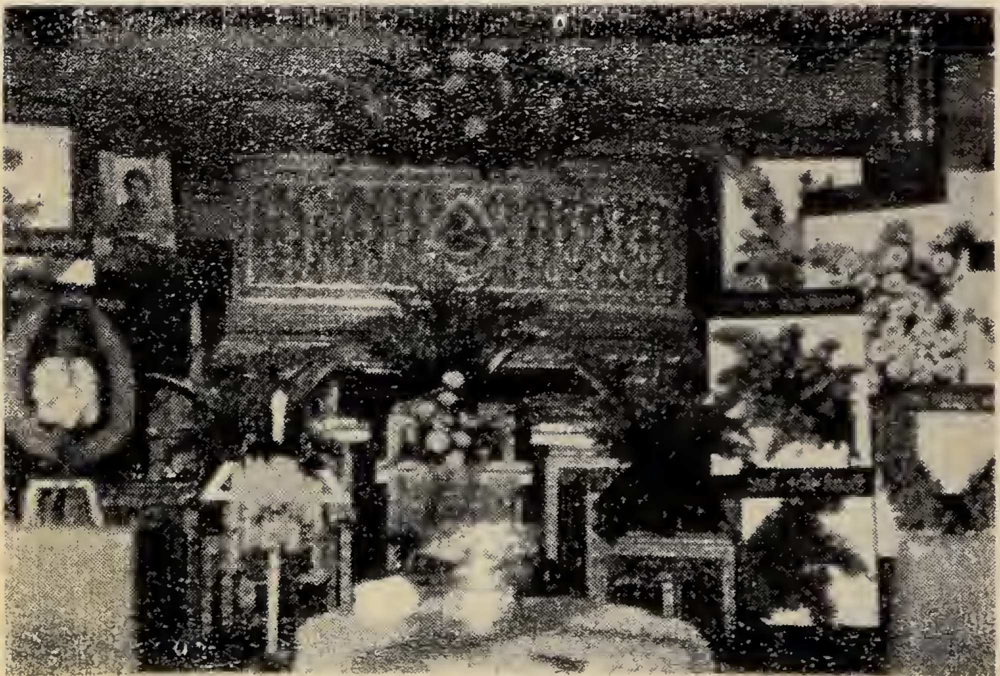
ในสัมปรายภพด้วย" เทอญ

จาก ผู้ที่รักและอาลัยด้วยดวงใจบริสุทธิ์

"ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์อาลัยรัก"

“ขออยู่หน้าศพเป็นครั้งสุดท้าย”

ภาพนี้จะเตือนความทรงจำผู้อยู่

ไปอีกนานเท่านาน

ประวัติย่อ

พิศมัย สุทธวิชัย เกิดเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476 ที่บ้านเลขที่ 523 ตำบลสะพานเหลือง อำเภอปทุมวัน จังหวัดพระนคร เป็นบุตรีของนายปทุม หรือภัลลภ ศกุนตนาค และนางปราณีต มีน้องชายร่วมบิดา คือนายสุชาติ ศกุนตนาค

เมื่อมีอายุได้ 10 เดือน มารดาได้ถึงแก่กรรม พิศมัยได้รับการเลี้ยงดูทนุถนอมจากคุณย่าบัวกลีบอย่างดีเลิศ พอมีอายุสมควรจะเข้าโรงเรียนได้ คุณย่าก็ส่งเข้าเรียนในโรงเรียนใกล้ ๆ บ้านก่อน ต่อมาสงครามโลกครั้งที่ 2 อุบัติขึ้น ครอบครัวคุณย่าได้ย้ายไปหลบภัยอยู่ที่บ้านญาติ จังหวัดนนทบุรี พิศมัยได้เข้าเรียนหนังสือต่อที่โรงเรียนในจังหวัดนั้น เมื่อมีอายุได้ 13 ปี บิดาก็วายชนม์ไปอีกคนหนึ่ง นับว่าพิศมัยโชคร้ายที่กำพร้าทั้งบิดามารดาตั้งแต่เล็ก แต่ก็ยังดีที่ได้รับความรักอันอบอุ่นจากคุณย่า และคุณแม่มาลี

เมื่อสงครามโลกสงบลง ครอบครัวของคุณย่าได้ย้ายเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ตามเดิม พิศมัยได้เข้าสอบคัดเลือกเข้าเรียนในโรงเรียนศึกษานารี ได้เป็นที่ 1 ผลของการเรียน

จนจบมัธยมบริบูรณ์อยู่ในเกณฑ์ดีมาก

เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว พิศมัยเข้าทำงานเป็นครูอยู่โรงเรียนเลิศวิทยาระยะหนึ่ง ภายหลังลาออกมาทำงานอยู่ที่โรงพยาบาลหญิง และโรงพยาบาลเด็ก จนกระทั่งสมรสกับพันตำรวจโทวิทูร สุทธวิชัย (ยศในขณะนั้นเป็นร้อยตำรวจโท) เมื่อ พ.ศ. 2502 มีบุตรชายและหญิงรวม 2 คน คือ เด็กชายศราวุธ และเด็กหญิงกษมา

พิศมัย สุทธวิชัย เป็นผู้มีความพากเพียร ระหว่างทำงานอยู่โรงพยาบาล หลังจากเลิกงานทางโรงพยาบาลแล้ว ก็ได้ศึกษาวิชาบัญชี ที่โรงเรียน กรุงเทพฯการบัญชี จนสำเร็จ

ภายหลังการสมรส พิศมัย สุทธวิชัย ได้ลาออกจากโรงพยาบาลเด็ก ย้ายมาทำงาน ดีเทลยา ที่บริษัท เคียนหงวน และบริษัท เก็ทซ์ บราเดอร จนกระทั่ง สุขภาพไม่สู้ดี จึงลาออกมาประกอบอาชีพส่วนตัวอยู่กับบ้าน

ในหมู่ญาติมิตร พิศมัย สุทธวิชัย นับว่าเป็นผู้มีน้ำใจกว้างขวาง โอบอ้อมอารี มีอารมณ์สนุกสนาน ร่าเริงอยู่เป็นนิจ ฉะนั้น จึงเป็นที่รักใคร่แก่เพื่อนฝูงทุกคน ขณะนอนป่วยอยู่ที่โรงพยาบาล เพื่อน ๆ ต่างพากันมาเยี่ยมเยียน มิได้

ขาด มีสิ่งใดที่พอจะช่วยให้ พิศมัยมีอายุยืนยาวอยู่ได้ ทุกคนต่างช่วยเหลือด้วยความเห็นอกเห็นใจ เป็นต้น คุณสมศรีได้ทำหน้าที่เฝ้าไข้ ตั้งแต่วันแรกที่ พิศมัย สุทธวิชัย เข้ารักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลหญิง จนถึงวันสุดท้ายแห่งชีวิต ส่วนเพื่อนอื่น ๆ ก็ช่วยหายา ที่โรงพยาบาลไม่มี มาช่วยต่ออายุให้ยืนยาวออกไปอีก ทั้งที่ทราบดีว่า ยานั้นเพียงแต่ช่วยประคับประคองให้มีลมหายใจอยู่ต่อไปเท่านั้นเอง หาได้ช่วยให้อายุยืนยาวต่อไปไม่

พิศมัย สุทธวิชัย เป็นผู้มีความกตัญญู กตเวที เมื่อคุณย่าชราลง ก็ได้ตอบแทนพระคุณท่าน หมั่นไปมาหาสู่มิได้ขาด ยามคุณย่าป่วยไข้ก็พาหมอไปรักษา จนกระทั่งคุณย่าสิ้นชีวิต ก็ยังได้สนองพระคุณท่านเป็นครั้งสุดท้าย โดยการร่วมมือกับคุณอา จัดงานศพสมเกียรติ นับว่า พิศมัยได้กระทำหน้าที่ของหลานที่ดี อย่างสมบูรณ์ทุกประการ

โดยหน้าที่ของลูก พิศมัย ก็ได้ให้ความรัก ความเคารพคุณแม่มาลี เสมือนมารดาบังเกิดเกล้า ยากที่จะหาผู้ใดเสมอเหมือน แม้ในวัยเด็ก ขณะบิดาล้มป่วย พิศมัยก็ปรนนิบัติท่านบิดาด้วยความห่วงใย จนกระทั่งท่านวายชนม์ลง

โดยหน้าที่ของพี่ พิศมัย ก็ให้ความรักและเอ็นดู

น้องชายคนเดียวอยู่ต ล อ ดเวลา รวมทั้งหลานทั้ง 4 คน ก็รับมาอยู่ที่บ้านในบางขณะ ให้ความรัก ความปราณี ไม่น้อยไปกว่าลูกของตนเอง

โดยหน้าที่ของภรรยา ก็ได้ปรนนิบัติสามีโดยไม่ขาดตกบกพร่อง เป็นแม่ที่ดีของลูกทั้งสอง

ในด้านการกุศล พิศมัย สุทธวิชัย ก็ได้กระทำอยู่โดยสม่ำเสมอมิได้ขาด แม้กระทั่งนอนป่วยอยู่ในโรงพยาบาลยังร่วมทอดกฐินกับมารดาเป็นครั้งสุดท้าย

ฉะนั้น ความตายที่มาพราก พิศมัย สุทธวิชัย ไปจากทุกคน จึงได้ก่อให้เกิดความเศร้าอาดูร เหลือที่จะพรรณา ทุกคนปรารถนา จะให้มีชีวิต ยืนยาว ต่อไปอีกนาน แสนนาน แต่โรคร้ายที่คุกคามก็ไม่ยอมหยุดยั้ง พิศมัย มีโรคประจำตัวอยู่ 6–7 โรค แต่โรคที่เป็นสาเหตุให้ถึงแก่เสียชีวิต คือโรคตับ ในระยะแรก เป็นเพียงเล็กน้อย นายแพทย์ประจำตัวแนะนำให้พักผ่อนอยู่กับบ้าน แต่การเป็นผู้ไม่ยอมอยู่นิ่งประกอบกับธุรกิจบางอย่าง ที่ผู้อื่นไม่สามารถ กระทำแทนได้ ทำให้พิศมัยซึ่งปกติมีจิตใจเข้มแข็งอยู่แล้ว ไม่ยอมพ่ายแพ้แก่โรคคงออกติดต่องานส่วนตัวโดยไม่หยุดยั้ง นับวันโรคตับก็ยิ่งกำเริบหนัก มีอาการบวมตามตัวและเหลือง แน่นที่

หน้าอก และปวดที่บริเวณตับ นับเวลาตั้งแต่เริ่มป่วยจนถึงวันที่เข้าอยู่ในโรงพยาบาลเป็นเวลาปีเศษ เป็นที่น่าเสียใจอย่างยิ่งที่พิศมัยยอมเข้าโรงพยาบาลในเมื่อโรคตับกำเริบอย่างรุนแรงยากที่นายแพทย์จะสามารถช่วยเหลือชีวิตได้ พิศมัยจึงต้องพ่ายแพ้แก่โรคในครั้งนี้เอง อายุรวมได้ 39 ปี

ในการฌาปนกิจศพครั้งนี้ กุศลผลบุญทั้งหลายที่ได้กระทำมาขออุทิศให้แก่พิศมัย สุทธวิชัย ผู้สถิตย์อยู่ ณ-สัมปรายภพโน้นเทอญ

เจ้าภาพ

หลาน พิศมัย ที่รัก

อาว์ไม่เคยคิดมาก่อนเลยว่า วันที่ 17 พฤศจิกายน 2515 จะเป็นวันอันแสนวิปโยค โศกเศร้า ของคุณแม่ สามี ลูก และญาติมิตร ทั้งหลายทั้งปวงของหมัย จะเป็นวันที่หมัย ต้องอำลาจาก ทุกคนและทุกสิ่งที่หมัยรักไป โดยไม่มีวันกลับ จริงอยู่ ก่อนที่วาระสุดท้ายจะมาถึง อาการของโรคก็ได้แสดงออกให้เห็นแล้วว่า ชีวิตของหมัยคงหมดหวังเสียแล้ว ทั้งที่นายแพทย์ทุกคน และพยาบาลทุกคนได้พยายามจนสุดความสามารถ ที่จะให้หมัยได้มีอายุยืนยาวอีกต่อไป พวกเราทุกคนก็ยังหวังใน พระเมตตาของเทพเจ้า เบื้องบนจะโปรดประทาน ให้หมัยได้อยู่เป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ของลูก เป็นมิ่งขวัญของสามี **คุณแม่** และญาติมิตร แต่แล้วพระผู้ลิขิตชตาชีวิต ก็ได้**ทรงโป**รดไว้เพียงแค่นั้นเอง

น้ำใจอันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีจิตคิดช่วยเหลือคนโดยทั่วไป ที่มีความทุกข์ ของหมัยอาจจะเป็นที่ต้องการของพระผู้เป็นเจ้า พระองค์จึงได้ทรงเรียก หมัย หลานรักของอาว์ไปเสียจากโลกนี้ทั้งที่ หมัย ควรจะได้พบความสุข ความเจริญความสมปรารถนา ให้ยิ่ง ๆ ไปกว่าที่ได้รับอยู่

ขอเดชะ ผลแห่ง บุญ กุศล ที่หมัยได้ทำไว้ และน้ำใจอัน อารี อารอบ กอร์ป ด้วยเมตตา กรุณา ของหมัย ที่ได้สะสม อบรมมา ได้ส่งให้หมัยไปสู่ที่สุขในสรวงสวรรค์ และให้สูง ส่งขึ้นไปทุกที จนชั่วนิจนิรันดร์ เทอญ

จาก อาว๋วง

หลานรักของอา

พิศมัย หลานรัก

วันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 เป็นวันที่อาไม่เคยลืมเลยว่า อาได้สูญเสียหลานสาวไปคนหนึ่ง ถึงแม้จะทราบล่วงหน้าอยู่หลายวันว่า ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ แต่อาก็อดจะเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้งมิได้ เพราะหลานเป็นหลานคนโตที่ใกล้ชิดกับอามาแต่เล็ก อายุของหลานก็อยู่ในระยะที่กำลังจะพบความเจริญอีกหลายอย่าง สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ หลานควรมีชีวิตอยู่เพื่อให้ความอบอุ่น และเลี้ยงดูลูกทั้งสองอีกนานเท่านาน ไม่ควรที่ความตายมาพรากหลานของอาไป

อายังจำได้ วันสุดท้ายที่เราพบกัน ก่อนหลานเข้าโรงพยาบาล หลานพูดกับอาว่า "คุณอาคะ หนูจะเขียนประวัติ และให้คุณอาเขียนตอนจบว่า หนูตายด้วยโรคอะไร ที่หลานพูดเช่นนั้น เพราะหลานมีโรคหลายชนิดรุมล้อมอยู่จนมิอาจจะทราบได้ว่า โรคไหนจะพรากหลานไปจากโลกนี้ แต่เป็นที่น่าเสียดาย ที่หลานไม่ทันได้ทำตามใจปรารถนา หลานต้องเข้านอนรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลเสียก่อน และ

อาก็ไม่คิดว่า คำพูดของหลานวันนั้น จะเป็นที่มาของการเขียนถึงหลานอยู่ในขณะนี้

เมื่อหลานหมดลมหายใจ อาไม่ประหลาดใจเลยที่เหตุใดอาไม่มีน้ำตาให้ผู้ใดเห็น อาทราบดีว่ามันไหลท่วมอยู่ในอกมาหลายวันแล้ว นับตั้งแต่วันที่อามาเฝ้าดูอาการหลานทุกวันที่โรงพยาบาล หลานนอนในสภาพของคนไม่รู้สึกตัวอยู่ 12 วัน ทุกคนตั้งแต่ นายแพทย์ พยาบาล สามีของหลาน และญาติมิตร พยายามจะช่วยชีวิตหลานอย่างสุดความสามารถ ไม่ว่าจะหายาใด หมอใดมาเยียวยา หลานก็ไม่อาจมีชีวิตยืนยาวอยู่ได้ หลานต้องละทิ้งบุคคลอันเป็นที่รักไปสู่ภพอื่นในวัยที่เร็วเกินไป อาเกลียดความตายเหลือเกิน มันเป็นสิ่งไม่มีตัวตน แต่ทารุณโหดร้าย มันทำให้เกิดการพลัดพราก และก่อให้เกิดความผันผวนแก่ชีวิตที่ต้องต่อสู้อยู่ในโลกอีกต่อไป

หลานรักของอา ขอให้กรรมดีที่หลานกระทำในชาตินี้ จงดลบันดาลให้วิญญาณของหลานจงจุติอยู่ในสรวงสวรรค์ตลอดนิจนิรันดร์ด้วยเถิด

เพลินพิศ ศกุนตนาค

พี่หมัยของนา

หนูไม่ลืมวันที่พี่หมัยจากพวกน้อง ๆ ไปเลย ที่เสียใจที่สุดก็คือวันที่พี่หมัยสิ้นใจ หนูไม่ได้ไป ทั้งที่วันอื่น ๆ หนูไปเฝ้าพี่หมัยอยู่ทุกวัน พี่หมัยกับหนูสนิทกันยิ่งกว่าพี่น้องทุกคน หนูไม่ลืมเลยว่า พี่หมัยพยายามปกป้องคุ้มครองหนู ในยามหนูมีความทุกข์ พี่หมัยเป็นโกรธเป็นแค้นมาก ถ้ามีใครมาทำให้น้องคนนี้เจ็บ พี่หมัยจะเจ็บไปด้วย น้องคนนี้ไม่เคยลืมน้ำใจของพี่เลย หนูขอให้วิญญาณของพี่ จงสถิตย์ ณ สรวงสวรรค์โน้นเทอญ

วัฒนาภรณ์ ราชแสนเมือง

● ● ●

พี่หมัยของอ๊อด

ผมประมาณความเสียใจของผมไม่ได้ว่า มากมายเพียงไหน เมื่อพี่สาวคนเดียวของผมจากไปอย่างไม่มีวันกลับ พี่หมัยดีกับผมและหลานทั้ง 6 อย่างเหลือเกิน หลานทุกคนไม่ลืมความกรุณาของป้าหมัยเลย แม้สักคนเดียว ผมขอให้บุญกุศลที่พี่หมัยสร้างสมในชาตินี้ จงเป็นผลบุญค้ำจุนให้พี่หมัยจงประสพความสุข ความสงบ ณ แดนสัมปรายภพโน้นเถิด

จากน้องชายของพี่

อ๊อด

กราบแม่ของลูก

ชีวิตลูกขาดแม่ ลูกว้าเหว่เหลือเกิน แม่เป็นเสมือนร่มโพธิ์ที่ให้ความร่มเย็นแก่ลูก แม่เคยสอนสั่งลูกทุกสิ่งทุกอย่าง ลูกจะจดจำไว้ไม่ลืมเลย แม่จ๋า ลูกอยากได้เกิดเป็นลูกของแม่อีกในชาติหน้า ลูกจะตั้งใจเรียนให้ดีที่สุด เหมือนเมื่อครั้งแม่ยังอยู่ แม่อย่าได้ห่วงลูกเลย ลูกรู้ว่า แม่รักและห่วงลูกมาก ลูกก็รักแม่ ไม่เคยลืม

โอ๋ และ อร

แด่ ลูกรักของแม่

พิศมัย ลูกรักสุดหัวใจ

แม่พรรณาออกมาเป็นคำพูดไม่ได้ว่า เมื่อหนูจากแม่ไปแล้วนั้น แม่เศร้าโศกเพียงไหน แม่รู้สึกเหมือนว่า หัวใจได้ขาดหายไปอย่างที่แม่จะเอากลับคืนไม่ได้ ถึงแม้ว่าแม่จะไม่ใช่ผู้ให้กำเนิดของหนู แต่แม่ก็รักและเลี้ยงดูหนูมาแต่น้อยคุ้มใหญ่ ไม่ใช่เลือดเนื้อก็เท่ากับเลือดในอกแม่เหมือนกัน เราสองคนแม่ลูกรักกันมาก เมื่อหนูยังเล็กอยู่ แม่ก็ช่วยคุณย่าเลี้ยงดูทนุถนอมหนูอย่างชนิดมดไม่ให้ไต่ ไรไม่ตอม ครั้นแม่แก่ตัวลง หนูก็เอาใจใส่ดูแลแม่ทุกสิ่งทุกอย่าง จนแม่ไม่สามารถจะเขียนออกมาได้ทั้งหมดว่า ความดีของหนูที่มีต่อแม่นั้นมากมายเพียงใด แม่ได้แต่อธิษฐานว่า ชาติหน้า ขอให้หนูเกิดมาเป็นลูกของแม่อีก และทุก ๆ ชาติ

แม่หวังว่า ขณะนี้วิญญาณหนู คงสถิตย์อยู่ในสรวงสวรรค์ เพราะชีวิตหนูกระทำแต่กรรมดีมาโดยตลอด หนูเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ หนูมีใจโอบอ้อมอารีต่อญาติมิตร หนูให้ความเมตตากรุณาแก่ผู้อาศัยร่มไม้

ชายคา และคนทั่วไปในด้านการกุศลนั้นเล่า หนูก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกอยู่แล้วโดยสม่ำเสมอ เรียกได้ว่า หนูเกิดมาชาติหนึ่ง หนูไม่ได้อยู่อย่างคนรกโลก เพราะหนูกระทำตนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ แม่ขอตั้งใจอธิษฐาน ขอให้วิญญาณของลูกแม่ ไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตาม ที่นั้นจงเป็นแดนสุขารมณ์ของหนูอย่างแท้จริง

ด้วยความรักอย่างสุดหัวใจของแม่

มาลี ศกุนตนาค

แด่ ภริยาที่รัก

นับย้อนหลังไปเมื่อ 6 พ.ย. 2502 เราได้แต่งงานกัน ชีวิตในตอนเริ่มต้นมีความสุขสมกับที่เราได้รอคอยมานานแต่ถึงกระนั้นเราก็ยังไม่ได้เป็นตัวของเราเอง จากนั้นหมัยได้ตั้งความหวังเอาไว้ว่าสักวันหนึ่งเราคงจะได้ยืน อยู่บนขาของ เราเองบ้าง จากความพยายามของเรา 11 ปีต่อมา บ้าน"กษมา-ศราวุธ" ได้สำเร็จขึ้นแน่ละกว่าครึ่งด้วยความมานะพยายามของหมัยซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้หมัยขาดการพักผ่อนเท่าที่ ควร โรคภัยไข้เจ็บซึ่งมีอยู่ในตัวแต่เดิมก็ค่อย ๆ เริ่มสำแดงอาการทีละน้อย ๆ แต่ก็ไม่สามารถที่จะยับยั้งให้ หมัยพัก รัก ษา ตัวอย่างจริงจังได้

2514 คุณหมอไพรัช ดีสุดจิต ได้ตรวจพบว่าหมัยมีอาการของโรคตับได้ทำการรักษาและแนะนำให้มีการพักผ่อนให้เต็มที่ ซึ่งก็ขัดกับอุปนิสัยของหมัยที่ชอบทำงานด้วยตัวเองทุกอย่าง งานของแม่บ้านเป็นงานที่จุกจิกต่อเนื่องตลอดเวลา ตั้งแต่ลืมตาเช้าจนกระทั่งเข้านอน ปีนเป็นปีที่หมัยมีความสุขที่สุดหมัยพูดอยู่เสมอว่า "พ่อจ๋าหมัยมีความสุข

เหลือเกินเราเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์แล้วนะจ๊ะ หมัยพอใจแล้วหมัยมีลูกที่กำลังน่ารัก มีพ่อที่รักบ้านและมีบ้านที่น่าอยู่"

2515 โรคตับอักเสบได้เริ่มสำแดงอาการของมันรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ 19 ตุลาคม 2515 "หมัยจ๋าพ่อทนเห็นหมัยหมดแรงลงไปทุกวันๆ อย่างนี้ไม่ไหว หมัยต้องไปโรงพยา-บาลนะจ๊ะ" นับตั้งแต่วันนั้นหมัยได้รับการรักษาพยาบาลอย่างดีที่สุดจากทางแพทย์ของโรงพยาบาลหญิง หมัยและพวกเรายังมีความหวังอย่างเต็มเปี่ยม ที่หมัยจะต้องหายและกลับบ้านมีชีวิตอย่างเป็นสุขอยู่กับพ่อแม่ลูก ด้วยความรอบคอบ หมัยให้จดบันทึกไว้ทุกวันว่า "ท่านผู้ใดบ้างที่ไปเยี่ยมระหว่างที่หมัยป่วย" เพื่อจะได้ขอบคุณเมื่อหายดีแล้ว "หมัยตื้นตันในความกรุณาของท่านผู้ใหญ่ที่เคารพรักได้กรุณาไปเยี่ยมหมัย ท่านและคุณหญิงไปพร้อมกับกระเช้าดอกกุหลาบสีแดงเป็นดอกไม้ที่หมัยรักมาก หมัยชื่นชมและหวงแหนอยู่จนกระทั่งดอกโรย โดยไม่ยอมให้ใครเปลี่ยนที่"

ทุกครั้งที่พ่อไปเยี่ยม หมัยจะพูดอยู่เสมอว่า "พ่อหมัยจะหายแล้ว หมัยจะกลับบ้านพร้อมพ่อ" โถ! หมัยของพ่อแทนที่พ่อจะปลอบหมัย หมัยกลับเป็นฝ่ายปลอบพ่อ ใจหมัย

แข็งเหลือเกิน พ่อทนสงสารหมัยแทบไม่ไหวแล้ว

ในที่สุด วันที่เราไม่อยากจะให้มีก็มาถึง 17 พ.ย. 15 เวลา 08.40 หมัยสิ้นใจด้วยอาการสงบ หลังจากมีอาการขั้นโคม่ามา 9 วันเต็ม ๆ ทุกคนใจหายแสนเสียดายที่หมัยด่วนจากไปในวันซึ่งยังไม่สมควรพ่อได้แต่ให้คำมั่นสัญญาต่อหน้าศพหมัยว่า พ่อจะเป็นทั้งพ่อและแม่ที่ดีที่สุดของลูกอร, โอ๋ หมัยจ๋า หมัยอย่าได้เป็นห่วงเลย พ่อจะทำหน้าที่แทนให้ดีที่สุด ขอให้วิญญาณของหมัยจงไปสู่สุขคติเถิด หมัยไปสบายแล้ว พ่อลูก ๆ ที่ยังอยู่จะต้องต่อสู้ชีวิตไปอีก สักวันหนึ่งจะเป็นเมื่อไรก็ตาม เราคงจะได้พบกันอยู่ร่วมกันอีกทั้ง พ่อแม่ลูก และจะไม่จากกันเร็วเช่นชาตินี้อีก

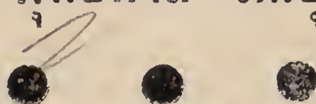
น.ต.ท. วิทูรย์ สุทธวิชัย

พุทธศาสนา กับ สังคม

โดย

พุทธทาส ภิกขุ

ความนำ

มักจะมีผู้เข้าใจผิดว่า พุทธศาสนา ไม่ค่อยมีอะไรเนื่องด้วยสังคมหรือว่าถ้ามีก็มีแต่เรื่องชั้นต่ำ ๆ บางคนเข้าใจผิดมากไปถึงกับว่า ผู้บำเพ็ญตนตามหลักแห่งพุทธศาสนาอยู่อย่างเคร่งครัดนั้น ย่อมยากที่จะประพฤติประโยชน์สังคมให้เป็นล่ำเป็นสันได้ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าความเข้าใจเช่นนั้น ยังไม่ตรงตามความจริง และเรามีทางที่จะทำความเข้าใจกันได้จนถึงกับสามารถทำให้ประโยชน์สังคมนั้นเอง กลายเป็นประโยชน์ตนอันสูงสุดไปได้ จึงได้พยายามแจกแจงประโยชน์สังคมให้เห็น ดังที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ และแถมชี้ให้เห็นว่าประโยชน์สังคมและ *การประพฤติถูกต่อสังคมนั้นแหละเป็นบุรพภาค ของการเดินผ่านไปสู่นิพพาน*

การประพฤติตนให้เข้ากันได้กับสังคมแล้ว ถือนั้นประพฤติประโยชน์อันสูงสุดแก่สังคมนั้น เป็นหลักสำคัญที่สุดของพุทธบริษัททั่วไป การประพฤติ ให้เข้ากันได้กับสังคมนั้น ทำอย่างไรเสียก็ย่อมหมายถึงการบังคับตนหรือบังคับกิเลสของตนอย่างเต็มที่นั่นเอง ยิ่งหมดกิเลสเพียงใดก็ยิ่งให้อภัยแก่สังคมได้ทุกอย่างทุกทาง และมีความอดกลั้นอดทนพอที่จะไม่ทำการกระทบกระทั่งอันใดให้เกิดขึ้น ถ้าหมดกิเลสสิ้นเชิงก็แปลว่า ไม่มีทางกระทบกระทั่งกับผู้ใดเลยโดยประการทั้งปวง

ส่วนการประพฤติประโยชน์แก่สังคมนั้น ก็หมายถึงการเสียสละหรือเมตตากรุณาโดยตรงอยู่แล้ว และถ้าสามารถทำประโยชน์นั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้จริง ๆ ก็ย่อมหมายถึงปัญญา ความไม่เห็นแก่ตน และความมีกำลังใจอันกว้างขวางใหญ่หลวงอยู่ในตัว คุณธรรมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเครื่องมืออันจำเป็น ในการทำกิเลส ของตนให้ถอยกำลังทั้งสิ้น อีกประการหนึ่ง การที่จะทำประโยชน์อันใดให้แก่อื่นผู้ได้สำเร็จนั้น ตนต้องทำประโยชน์อันนั้นสำเร็จหรือผ่าน

มาแล้วด้วยตนเองก่อน โดยเหตุนี้การทำประโยชน์ผู้อื่น จึงเป็นการทำประโยชน์ตนเองถึงสองเท่า

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่สังคมจะต้องสนใจ และเป็นศาสนาที่เอกชนจักต้องใช้เป็นเครื่องมือประพฤติต่อสังคมพร้อมกันไปในตัว ตลอดจนถึงกับเป็นแผ้วถางทางไปสู่พระนิพพาน ให้แก่พุทธบริษัททั้งหลายโดยตรงด้วย

ถ้าท่านทั้งหลายยังมีความรู้สึกกันอยู่ว่า พุทธศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคม และเป็นเครื่องมืออันจำเป็นของผู้ที่ตั้งใจจะประพฤติประโยชน์แก่สังคมอยู่เพียงใดแล้ว สังคมโลกเรานี้ก็จักไม่เป็นของร้อน หรือร้อนเกินไปอยู่เพียงนั้น สังคมที่มีการยึดหลักของ พระพุทธศาสนา ย่อมมีความร่มเย็นเหมือนบ้านเรือนที่มีหลังคาเป็นเครื่องมุง เครื่องบัง เราทั้งหลายจงพยายามทำความเข้าใจในเรื่องนี้ และทำให้พุทธศาสนามีความเนื่องกันกับสังคมโดยทุก ๆ กรณีเถิด ความสงบสุขก็จักมีมาทุกหย่อมหญ้า โดยไม่ต้องมีใครมาอวยพร

"ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ"

พุทธศาสนา กับ สังคม

เมื่อกล่าวถึง พุทธศาสนากับสังคม ย่อมหมายความว่า พุทธศาสนาไม่ได้ตัดตนออกห่างจากสังคม หรือไม่คำนึงถึงประโยชน์ของสังคมเลย แม้ว่าจะมีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า "ไม่พึงทำประโยชน์ของตนให้เสียไป เพราะประโยชน์ผู้อื่นแม้มากมาย"[1] ดังนี้ก็ตาม นี่ก็มิได้หมายความว่าพระองค์ทรงเปิดโอกาสมิให้สาวกบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น หมายความแต่เพียงว่า ให้ถือประโยชน์ของตนเป็นสิ่งที่ตนจะต้องกระทำลุล่วงไปเสียก่อน แล้วจึงนึกถึงประโยชน์ผู้อื่นจึงจะสามารถกระทำประโยชน์ผู้อื่นได้และในที่นี้ ก็ทรงประสงค์เฉพาะประโยชน์ตนที่สูงสุด คือการกระทำที่สุดแห่งทุกข์หรือนิพพานให้แก่ตนนั่นเอง อย่าทำประโยชน์ตน ในลักษณะเช่นนี้ให้เสื่อมเสียไป เพราะเห็นแก่ประโยชน์ผู้อื่นแม้จะมากมายสักเพียงใด

ส่วนในกรณีที่ไม่เกี่ยวกับการบำเพ็ญประโยชน์ ชั้นสูง คือพระนิพพานนั้น ก็มีความสำคัญลดหย่อนลงมาอีกจนถึง

---

1. อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน พหุนาปิ น หาปเย ธ.ขุ. 25/37/22

กับผู้ทำจะสามารถทำประโยชน์ตน และประโยชน์ท่านให้เคียงคู่กันไปทีเดียว ดังที่ตรัสไว้อีกระดับหนึ่งว่า "บุคคลผู้ไม่ประมาท เป็นคนฉลาด ย่อมยึดเอาไว้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้ง 2 กล่าวคือประโยชน์ที่เห็นผลทันท่วงที เห็นผลข้างหน้า เพราะการรู้จักประพฤติประโยชน์อย่างสมบูรณ์ ท่านจึงกล่าวว่าเป็นนักปราชญ์หรือบัณฑิต"[2] ดังนี้

อันเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นนั้น ย่อมเกี่ยวกับการสังคม คือหมายถึง *การที่รู้จักทำตนให้เข้ากันได้กับสังคม* อย่าง 1 และ *การประพฤติประโยชน์แก่สังคม* อีกอย่าง 1 รวมกันเป็นสองอย่างดังนี้

1. การทำตนให้เข้ากันได้กับสังคม

ในการทำตนให้เข้ากันได้กับสังคมนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงบัญญัติระเบียบวินัยเฉพาะที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้

---

2. อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเถ อธิคฺคณฺหาติ ปณฺฑิโต
ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ โย จตฺโถ สมฺปรายิโก
อตฺถาภิสมยา ธีโร ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจติ
สคาถ. สํ ไตร. 15/126/380

เป็นอันมาก แม้ในทางธรรมก็มีข้อธรรมะอันเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นจำนวนมากมายไม่แพ้วินัย และพระองค์ก็ได้ทรงปฏิบัติให้เป็นตัวอย่างด้วยพระองค์เอง อย่างครบถ้วนปรากฏอยู่ในพุทธประวัติมากมายหลายข้อหลายกระทง

ที่เกี่ยวกับวินัยของภิกษุ ยกตัวอย่างเช่นปรับอาบัติปาจิตตีย์ เพราะไปแทรกแซงในที่อาบน้ำสาธารณะ จนเป็นที่ลำบากแก่ประชาชน โดยเฉพาะพวกผู้หญิงเป็นต้น แม้ที่สุดแต่เรื่องที่คนทั่วไป หรือภิกษุสามเณรสมัยนี้อาจจะเห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่พระองค์ไม่ทรงเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่นปรับอาบัติแก่ผู้เปลือยร่างกาย แม้ส่วนบนในที่ประชุมชน หรือปรากฏแก่สายตาฆราวาส แม้เพียงคนเดียวและปรับว่า เป็นผู้ไร้มารยาทที่ดีงาม ในเมื่อไม่ระมัดระวังให้เครื่องปกปิดกายอยู่ใกล้มือ พอที่จะหยิบมาปิดกายได้ทันทีในเมื่อเกิดมีพวกฆราวาสผ่านเข้ามา หาสิ่งใดสิ่งหนึ่งปกปิดร่างกายส่วนหนึ่งข้างบนไม่ได้หรือไม่ทัน อย่างนี้ก็ถือว่าเป็นผู้มีมารยาทอันเลวทรามหรือไร้มารยาทของบรรพชิต อย่างน้อยก็เป็นอาบัติทุกกฏ เพราะฉะนั้น จึงไม่ต้องกล่าวถึงการที่ภิกษุนุ่งห่มไม่เรียบร้อยเดินผ่านไปมา ผ่านสายตาเพื่อนฝูง

หรือฆราวาสก็ตาม แม้ในวัด ส่วนระเบียบวินัยอื่น ๆ ที่รุนแรงไปกว่านี้ เช่นการขอ ไม่รู้จักประมาณการขอต่อบุคคลไม่ควรขอ การแทรกแซงเข้าไปในเขตส่วนตัวของบุคคลอื่นโดยผลุนผลัน การประจบฆราวาสเกินควรเหล่านี้เป็นต้น ล้วนแต่ผิดวินัยที่ร้ายแรง นับตั้งแต่สังฆาทิเสสลงไปจนถึงอาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งทั้งหมดนี้ย่อมแสดงว่า พระองค์ประสงค์ให้ภิกษุระวังมารยาททางสังคมเป็นอย่างยิ่ง

ส่วนในทางธรรมนั้น ทรงแสดงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการคบหาสมาคม หรือการที่ต้องปฏิบัติต่อสังคมไว้อย่างครบถ้วน ที่เป็นธรรมะทั่วไป เช่น ทรงสอนด้วยหลักแห่งสัปปุริสธรรมอันว่าด้วยการรู้จักกาละเทศะ รู้จักเหตุรู้จักผล รู้จักบริษัท รู้จักตัวเอง เป็นต้นว่า ในกาละเทศะนั้น ๆ หรือต่อบุคคลหรือต่อบริษัทนั้น ๆ ควรจะประพฤติอย่างไร เป็นต้น ส่วนสำหรับฆราวาส อุบาสกอุบาสิกาโดยเฉพาะ ก็ได้ตรัสธรรมะสำหรับคิหิปฏิบัติไว้อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นมารยาททางสังคมอย่างชัดแจ้ง เช่น บาลีสิงคาโลวาทสูตร แสดงถึงข้อปฏิบัติที่จะต้องประพฤติต่อบิดามารดา บุตร ภรรยา มิตรสหาย บ่าวไพร่ สมณะชีพราหมณ์เป็นต้น อย่างไรไว้โดย

ครบถ้วน ซึ่งรวมความแล้วก็กล่าวได้ว่าพระองค์ทรงประสงค์ให้พุทธบริษัททุกประเภทมีความหนักแน่น เคารพมารยาททางสังคมให้ถูกและสมบูรณ์นั่นเอง

ในด้านพระพุทธจริยานั้นเล่า เราจะได้พบข้อความอันกล่าวถึงพระองค์เองในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นเสียงของคนภายนอก มีพวกพราหมณ์หรือพวกปริพพาชกแห่งลัทธิอื่นเป็นผู้กล่าวสรรเสริญ พระองค์ ในทางมารยาทอันเกี่ยวกับสังคมไว้อย่างสูง (เช่นที่นำมากล่าวไว้อย่างละเอียดในหนังสือพุทธประวัติจากพระโอษฐ์ภาคผนวก ตอนที่ว่าตามเสียงของคนนอก)

เมื่อได้ประมวลดูทั้ง 3 สถาน คือ ส่วนที่เกี่ยวกับวินัย ส่วนที่เกี่ยวกับธรรมะและส่วนที่เกี่ยวกับพุทธจริยาเช่นนี้แล้ว ย่อมมีน้ำหนักมาก พอที่จะทำให้พวกเราทั้งหลายเกิดความเคารพหนักแน่นต่อมารยาททางสังคม จนไม่เปิดโอกาสให้เกิดการเสื่อมเสียแก่เกียรติของพุทธบริษัทในทางนี้ การที่มีภิกษุสามเณร หรืออุบาสกอุบาสิกาก็ตาม มีความหละหลวมในเรื่องนี้ ก็เนื่องมาจากไม่ทราบถึงพระพุทธประสงค์ส่วนนี้หรือทราบแล้ว แต่เข้าใจผิดเห็น

ว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยไปเสีย ซึ่งเมื่อกล่าวโดยที่แท้แล้ว เรื่องนี้มีความสำคัญถึงกับให้เกิดความเสื่อมเสีย แก่ตัวบุคคลนั้น และเกิดความเสื่อมเสียแก่พระศาสนาโดยส่วนรวมไม่น้อยเลย

นี่เป็นความเสื่อมเสียส่วนตัวบุคคลนั้น ๆ มิใช่หมายถึงการที่ผู้นั้นจะขาดประโยชน์อันจะพึงได้จากสังคมก็หามิได้ แต่หมายถึงการที่เมื่อเขาประพฤติดังนั้น ย่อมหมายความว่าเขามีน้ำใจ หรือสันดานอันกระด้างมาแล้ว หรือว่าเขากำลังชุบย้อมให้จิตใจนิสัยสันดาน ของเขากระด้างขึ้นทุก ๆ วันนั่นเอง ก็เมื่อบุคคลน้ำใจกระด้างหยาบอยู่เป็นปกติเช่นนี้เสียแล้ว จะมีจิตใจอ่อนโยนนิ่มนวลควรแก่การเข้าใจ หรือควรแก่การประพฤติกระทำในทาง กาย วาจา ใจ ที่สูงขึ้นไป เช่น ศีล สมาธิ หรือปัญญา ได้อย่างไรเล่า ? มันจึงเท่ากับเป็น การปิดประตูแห่งการบรรลุมรรคผลนิพพาน ของตนนั่นเอง

ที่ว่าการเสื่อมเสียแก่พระพุทธศาสนา โดยส่วนรวมนั้น หมายถึงการที่เมื่อประพฤติเช่นนั้นแล้ว ย่อมทำให้บุคคลที่ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาพากันไม่เลื่อมใสในพระพุทธ-

ศาสนายิ่งขึ้น แม้ผู้ที่เลื่อมใสอยู่บ้างแล้ว ก็จะคลายความเลื่อมใส เพราะความเข้าใจว่า พุทธบริษัทมีความเป็นป่าเถื่อน หรือว่า หลักศาสนายังมีความเป็นป่าเถื่อนไร้มารยาทหรือวัฒนธรรมปนอยู่ ซึ่งเป็นการทำให้พุทธศาสนาเสื่อมความเชื่อถือในเบื้องต้น แล้วก็ไม่ต้องกล่าวถึงอันดับต่อไป

เพราะเหตุฉะนั้น พุทธบริษัททั้งหลาย พึงระมัดระวังมารยาทในทางสังคมและโดยเฉพาะภิกษุสามเณรแล้ว พึงเคารพในศีลและอาจาระในประเภทนี้ เป็นอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับประเภทอื่นที่เป็นไป เพื่อคุณธรรมเบื้องสูงโดยเท่าเทียมกันทีเดียว เพราะพระองค์ได้ทรงตรัสไว้ต่อเนื่องกันไปทีเดียวว่า ปาติโมกฺขสํวรสํวุตา อาจารโคจรสมฺปนฺนา อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวิโน[1] อันแปลว่า "เธอทั้งหลายจงเป็นผู้สำรวมในปาติโมกข์ให้ดี จงสมบูรณ์ด้วยมารยาท และรู้จักที่โคจร จงมีปกตินิสัยเห็นเป็นภัยใหญ่หลวง แม้ในโทษที่มีประมาณเล็กน้อย" ดังนี้ ซึ่งหมายถึงการที่สำรวมแต่ในปาติโมกข์ อย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอนั่นเอง

1. บาลีมากแห่ง เช่น จตุกฺ อํ. ไตร. 21/18/12 เป็นต้น

2. การประพฤติประโยชน์แก่สังคม

สำหรับการประพฤติประโยชน์แก่สังคมนั้น หมายความว่า พุทธบริษัทเรายังคงเคารพและรับรองสัญญาประชาคมกล่าวคือ การที่คนทุกคนในโลก มีสิทธิและหน้าที่และบุญคุณเกี่ยวพันกันอย่างที่จะแยกกันไม่ได้ และโดยไม่รู้สึกตัวซึ่งทำให้ทุกคนควรสำนึกไว้ว่า ตนมีหน้าที่จะประพฤติประโยชน์แก่กันและกัน อันเป็นสิ่งสำคัญสำหรับความเป็นมนุษย์ หรือเกียรติแห่งความเป็นมนุษย์ เราอาจจะกล่าวได้ว่า ผู้ละเมิดต่อสัญญาประชาคมนั้น ไม่ควรได้นามว่าเป็นมนุษย์เลย เพราะเหตุฉะนี้แหละพุทธบริษัท ไม่ว่าจะเป็นประเภทที่ยังไม่หลุดพ้น หรือแม้จะเป็นประเภทที่หลุดพ้นแล้ว คือเป็นพระอรหันต์แล้วก็ตาม จะต้องรับรู้ในสัญญาประชาคม และประพฤติตนให้ถูกต้องในกรณีที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ กล่าวคือ ความมีหน้าที่ที่จะต้องประพฤติประโยชน์แก่สังคมนั่นเอง แม้ผู้ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังมีทางที่จะทำได้และทำได้เป็นอย่างดี โดยไม่ขัดต่อหลักธรรมวินัยหรือความหลุดพ้น ๆ แต่ประการใด และการทำนี้ทำไปด้วย

อำนาจเมตตากรุณาที่เหลืออยู่ หรือด้วยอำนาจความเคยชินในการรับรู้ต่อสัญญาประชาคมมาแต่กาลก่อน หรือว่าด้วยอำนาจปัญญาเครื่องรู้จักผิดชอบชั่วดีนั่นเอง

สำหรับพุทธบริษัททั่วไป โดยเฉพาะที่เป็นฆราวาสนั้น จะต้องระลึกถึงความจริงที่ว่า คนเราพอเกิดมาลืมตาขึ้นดูโลก ก็เป็นหนี้บุญคุณคนหรือผู้อื่นเสียอย่างถอนตัวไม่ขึ้นเลย ข้อนี้มิได้หมายความถึงการที่เป็นหนี้บุญคุณบิดามารดาผู้บังเกิดเกล้า หรือพี่ป้า น้าอาว์ เป็นต้นโดยตรงก็หามิได้ แต่หมายถึงการเป็นหนี้บุญคุณของบุคคลอีกจำพวกหนึ่ง ซึ่งเราไม่เคยเห็นหน้าเห็นตา แต่การกระทำของเขาเข้ามาเกี่ยวข้องแก่การรอดชีวิตของเราโดยตรง เช่นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการประดิษฐ์ หยูกยา เครื่องนุ่งห่ม เครื่องใช้สอย หรือระเบียบวิธีทางเยียวยารักษา ให้เด็กทารกนั้น ๆ รอดชีวิตไปได้เหล่านี้ เราควรรับรองว่าเขาเป็นผู้มีบุญคุณอยู่เหนือทารกที่แม้พอสักว่าเกิดมาเท่านั้น

โดยหลักทั่ว ๆ ไปของคนทั่วไปอาจจะถือว่า นั่นหาใช่เป็นบุญคุณแก่ทารกนั้น ๆ ไม่ เพราะไม่เกี่ยวข้องกัน ไม่ได้สัมพันธ์กัน ไม่ได้รู้จักกัน ไม่ได้เจตนาที่จะช่วยเหลือ

กัน คนพวกนี้มีความเห็นไปคนละทาง จนถึงกับกล่าวว่า แม้บิดามารดาก็หามีบุญคุณไม่ เพราะเด็ก ๆ เกิดมาจากการแสวงหาความสนุกสนานกามารมณ์ของบิดามารดาต่างหาก ดังนี้เป็นต้น จึงไม่ถือว่าบิดามารดามีบุญคุณ แต่สำหรับพุทธบริษัท เมื่ออาศัยหลักธรรมวินัยเป็นกฎเกณฑ์แล้ว ย่อมไม่มีทางที่จะกล่าวเช่นนั้นเลย และยังมีหน้าที่ก่อให้เกิดการผูกพันในทางหนี้บุญคุณ ไปถึงบุคคลที่ยังไม่เคยเห็นหน้าเห็นตา แต่เขาเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ในความรอดชีวิตของเรา เช่นบุคคลประเภทที่ประดิษฐ์หยูกยาขึ้นในโลกนี้เป็นต้น ดังกล่าวแล้วนี้อีกด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวตามหลักเกณฑ์แห่งพระพุทธศาสนาซึ่งมีความประณีต ลึกซึ้ง และความซื่อตรงเป็นอย่างยิ่งแล้ว ย่อมกล่าวได้ว่า

“ทุกคนเป็นหนี้สังคมหรือมีความผูกพันในสัญญาประชาคมมาแล้ว ตั้งแต่ขณะที่ตนได้คลอดออกมาจากครรภ์มารดา หรืออาจจะถึงกับตั้งอยู่ในครรภ์มารดาด้วยซ้ำไป” เพราะฉะนั้น เมื่อมีความรู้สึกได้จะต้องเป็นผู้รับรู้ และมีความกระหายต่อการที่จะประพฤติตอบแทนแก่สังคมตามความผูกพันในทางสัญญาประชาคม

ให้ครบถ้วน

ถ้าจะกล่าวตามหลักธรรมอีกแนวหนึ่ง เราอาจจะกล่าวได้ว่า *ผู้ที่ยังมีหนี้สิน ในทางสัญญาประชาคมผูกมัดดวงวิญญาณ์อยู่นั้น หาอาจจะหลุดพ้นหรือบรรลุนิพพานไปได้ไม่* เพราะว่าหนี้สินทางสัญญาประชาคมนั้น ยังผูกพันตนอยู่ เป็นเหมือนกับบาปชนิดหนึ่ง ซึ่งยังห่อหุ้มรัดรึงตนอยู่ นับว่ายังตกอยู่ในชั้นต่ำ หรือชั้นทรามเป็นอย่างยิ่ง แล้วจะมีความดีงามหรือความบริสุทธิ์ที่สามารถหลุดพ้นได้อย่างไร ด้วยเหตุนี้แหละ คนที่ประสงค์ต่อความหลุดพ้นหรือนิพพาน จึงได้หยิบยกปัญหาแห่งการเปลื้องหนี้ในทางสัญญาประชาคมนี้ขึ้นสะสางหรือประพฤติปฏิบัติให้ลุล่วงเสียเป็นเรื่องแรก โดยการประพฤติประโยชน์แก่สังคม ทุกโอกาส ทุกสถานที่ ทุกอันดับ ทุกกรณีย์ เต็มความสามารถที่ตนจะพึงกระทำได้ หรือจะถือเป็นหลักสั้น ๆ ไว้เป็นเครื่องประจำใจ เสียทีเดียวว่า "จักรู้จักประพฤติประโยชน์ ผู้อื่นทุกโอกาสในฐานะเป็นบารมีธรรมสำหรับความมีคติที่เป็นไปในทางสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปตาม

นัยที่พระโพธิสัตว์ทั้งหลายได้กระทำกันแล้ว บรรลุพระนิพพานในที่สุด หรือจักประพฤติให้สม่ำเสมอจนกระทั่งเกิดเป็นอุปนิสัยหรือ ลักษณะเฉพาะของบุคคลประเภทที่เรียกว่า สัตบุรุษใน พระพุทธศาสนาหรือสุภาพบุรุษของโลกโดย ทั่วไป" ดังนี้ก็ได้ อย่างนี้นับว่าเป็นการประพฤติประโยชน์ ต่อสังคม ของ พุทธบริษัทโดยทั่วไป โดยเฉพาะสำหรับฆราวาสอย่างสมบูรณ์ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนาทีเดียว

ในการประพฤติประโยชน์สังคมในที่นั้น มีทางที่จะทำได้มากมายเหลือที่จะจำแนกเรียงอย่าง แต่จะสรุป ความได้ว่า มี 2 อย่าง คือ การประพฤติประโยชน์ในทางวัตถุด้วยวัตถุ เพื่อประโยชน์ในทางกาย หรือทางความเป็นอยู่ภายนอก เช่นการสงเคราะห์หรือการช่วยเหลือด้วยวัตถุสิ่งของ กำลังกาย กำลังใจ ตลอดถึงอิทธิพลนานาชนิดอาจบันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปเหล่านี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง คือการช่วยเหลือในทางจิตหรือวิญญาณ ได้แก่การทำให้ผู้อื่นมีจิตหรือวิญญาณสูงขึ้น ตามหลักธรรมะ จน

พ้นทุกข์ในทางจิต ซึ่งสรุปแล้วก็คือ การทำบุคคลให้เข้าถึงธรรมะในพระพุทธศาสนานั้นเอง นี่อย่างหนึ่ง รวมเป็น 2 อย่างด้วยกันดังนี้ และควรรับรู้ไว้ด้วยว่า อย่างหลังนั้นเป็นการทำประโยชน์ที่สูงสุดกว่าประโยชน์ทั้งหลาย ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า "ธรรมทานย่อมชนะทานทั้งหลาย" ดังนี้แม้ว่าตนจะเป็นฆราวาส ก็สามารถบำเพ็ญธรรมทานได้ เพราะธรรมทานมิหมาย ถึงการขึ้น ธรรมาสน์ เทศน์ อย่างคนเขลาๆ เข้าใจกันแต่อย่างเดียว แต่หมายถึงการกระทำอย่างใดก็ได้ ที่เป็นการทำให้ดวงจิตของผู้อื่นสูงขึ้นได้แล้วก็เป็นธรรมทานทั้งนั้น เพราะฉะนั้นฆราวาสจึงอาจบำเพ็ญประโยชน์ ชั้นสูงกล่าวคือธรรมทานนี้ได้ โดยการพิมพ์โฆษณา หรือชี้แจง หรือชักชวน หรือทำให้ดู อันเป็นการเกลี้ยกล่อมให้ผู้อื่นสนใจในธรรมะ แล้วประพฤติปฏิบัติเป็นต้น นั่นเอง พุทธบริษัทมีทางที่จะชนะสังคมอื่นๆ ในการบำเพ็ญประโยชน์สังคม หรือการเปลื้องหนี้สินในทางสัญญาประชาคม โดยการกระทำอย่างที่กล่าวมาแล้วนี้

สำหรับพุทธบริษัทที่เป็นบรรพชิตนั้น โดยหน้าที่ที่ประพฤติอยู่เป็นประจำวัน ก็เป็นการประพฤติประโยชน์สังคม หรือเปลื้องหนี้ในทางสัญญาประชาคม เป็นอย่างดีอยู่ในตัวเองแล้ว ข้อนี้หมายถึงเมื่อภิกษุหรือสามเณรก็ตาม เป็นผู้บวชจริง เรียนจริง ประพฤติปฏิบัติจริง ได้รับผลใน พระพุทธ ศาสนา จริงแล้ว ตั้งหน้า ตั้งตา สั่งสอนผู้อื่นจริง ดังนี้ ย่อมเป็น *การประพฤติประโยชน์ผู้อื่นโดยตรง* คือทำให้ผู้อื่นสามารถทำประโยชน์ของเขาเองให้สำเร็จ ทั้งที่เป็นประโยชน์โลกนี้ และประโยชน์โลกหน้า คือมีความเจริญทั้งในฝ่ายวัตถุร่างกายและฝ่ายจิตใจดังกล่าวแล้วนี้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งนั้นเป็น *การ-ประพฤติประโยชน์สังคมโดยทางอ้อม* กล่าวคือ การ-กระทำเช่นนั้นของภิกษุสามเณรนั้น ย่อมเป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ยังคงมีอยู่ เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรปกป้องมนุษย์ทั้งโลกนี้ ให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป ตลอดกาลนานโดยอาศัยธรรมานุภาพแห่งพระศาสนานั่นเอง

เพราะฉะนั้น ถ้าบรรพชิตรูปใด เพียงแต่สนใจชำระหน้าที่แห่งบรรพชิต ของตน โดยตรงให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์เท่านั้น ย่อมทำความปลอดภัยในทางหนี้สินสัญญาประชาคมให้แก่ตนได้โดยสิ้นเชิง ถ้าผิดจากนี้แล้ว ก็เป็นนักบวชชนิดที่ท่านกล่าวว่า ต้องตายไปเป็นโคเป็นพา เพราะไม่ได้ตอบแทนคุณค่าจตุปัจจัย 4 มีจีวรเป็นต้น ของทายกที่ตนบริโภคอยู่เป็นประจำวันนั่นเอง เราจึงเห็นได้ว่า *การประพฤติประโยชน์สังคม หรือเปลื้องหนี้สัญญาประชาคมตามหลักแห่งพุทธศาสนานั้น เป็นของจำเป็น หรือเป็นหน้าที่โดยตรงอย่างหนึ่งของบรรพชิต และทั้งยังแถมเป็น เสมือน หนึ่ง บุร พา ภาค แห่ง การ บรรลุ พระ นิพ พาน* โดยตรงด้วย

ยังมีอีกอย่างหนึ่งซึ่งควรเข้าใจไว้ เพื่อมีกำลังใจในการประพฤติประโยชน์สังคมดังกล่าวแล้ว ข้อนี้หมายถึงการประพฤติ ประโยชน์ สังคม ด้วยการ ให้ความ รู้ในทางที่สามารถทำวิญญาณของบุคคลนั้น ๆ ให้สูงขึ้น และข้อนี้ไม่เป็นเพียงแต่การประพฤติประโยชน์สังคม หรือการเปลื้องหนี้ ทางสัญญาประชาคม ซึ่งเป็นการกระทำที่

สาธารณะทั่วไปแก่คนทุกชาติทุกภาษาในโลกนั้น• แต่ยังเป็นการบำเพ็ญกุศลที่แท้จริงแลสูงสุดอีกส่วนหนึ่ง ในพระพุทธศาสนาด้วย

เราจะพิจารณากัน โดยทำการเปรียบเทียบให้ชัดแจ้งดังต่อไปนี้ยกตัวอย่างเช่น การกุศลที่ช่วยคน ให้พ้นจากความเจ็บไข้หรือความตาย ซึ่งกระทำกันอยู่โดยกว้างขวางไม่จำกัดชั้นวรรณะ หรือชนิดบุคคล แม้แต่คนพาลเกเร ก็ได้รับการรักษาพยาบาล ทะนุถนอมเช่นเดียวกับสุภาพบุรุษ นั้นนั้นได้ว่าเป็นการกุศลอันแท้จริง แต่ว่าไม่ใช่การกุศลที่สูงสุด เพราะว่าการกระทำนั้น เป็นแต่เพียงช่วยบุคคลนั้น ๆให้รอดจากความเจ็บไข้หรือความตาย แต่แล้วก็ยังคงต้องทรมานอยู่ในวัฏฏสงสาร ด้วยการเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือการเผาลนของกิเลสเป็นต้น ไปตามเดิม เหตุนั้นจึงยังไม่ถือว่าเป็นการกุศลชั้นสูงสุด ตัวอย่างอีกอย่างหนึ่ง เช่นการสร้างสถานที่เล่าเรียนศึกษา มีโรงเรียนเป็นต้น ซึ่งทำให้คนรู้หนังสือแลมีความฉลาดสามารถในการครองชีพ นับว่า เป็นการกุศลแท้จริงได้ แต่ก็ยังมิใช่การกุศลชั้นสูงสุดอีกนั่นเอง เพราะยังไม่ทำให้บุคคลนั้น ๆ สามารถทำตนให้พ้นจากความ

ทุกข์ทรมาน ด้วยอำนาจของกิเลส และความทุกข์อื่น ๆ อันมีประจำอยู่ในวัฏฏสงสารดังกล่าวแล้ว และยิ่งกว่านั้น ตามที่เห็นกันโดยมากนั้น กลับปรากฏว่า คนที่มีวิชา ความรู้มาก ๆ ในทางนี้ ก็มีแต่จะใช้ความรู้นั้นหาประโยชน์ ทางวัตถุใส่ตัว หรือรู้จักหาวิธีทำตัวให้ได้รับความสนุก สนานเพลิดเพลินไม่มีที่สิ้นสุด ยิ่งไปเสียกว่าบุคคลผู้ไม่มี ความรู้ในวิชาหนังสือมากเหมือนอย่างนั้นไปเสียอีก โดย เหตุนี้ จึงถือว่า การให้การศึกษาในลักษณะเช่นนี้ แม้จะ มีการจัดทำอย่างกว้างขวางใช้ทุนรอนมากมายเพียงไร ก็ยัง หาใช่เป็นการกุศลชั้นสูงสุดไม่

ส่วนการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น ในทางทำให้บุคคล เหล่านั้นเกิดความเข้าใจอันถูกต้องในสิ่งทั้งปวง โดยเฉพาะ ในชีวิต หรือสิ่งที่เกี่ยวกับชีวิต จนถึงกับมีความรู้ว่าความ ทุกข์คืออะไร ? เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร ? ความไม่ทุกข์เลย คืออะไร ? และจะได้ความไม่มีทุกข์เลยมาโดยวิธีอย่าง ไร ? จนเป็นความรู้ที่ถูกต้องและปฏิบัติได้ตามความรู้นั้น ดังนี้แล้ว บุคคลนั้น ๆ ย่อมพ้นทุกข์มีความสุขได้ ทั้งที่ไม่รู้ หนังสือทั้งที่กำลังนอนเจ็บอยู่ หรือแม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวัน

เดียว ก็มีความสุข หรือได้ระบบประโยชน์จากการเป็นมนุษย์ ยังกว่าบุคคลที่ตรงข้าม ซึ่งแม้จะมีชีวิตอยู่ด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน ตั้ง 100 ปีก็ตาม เพราะเหตุฉะนั้นจึงได้กล่าวว่า การประพฤติประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นในทางฝ่ายจิตหรือวิญญาณนี้ นอกจากจะเป็นการเปลื้องหนี้ทางสัญญาประชาคม หรือประพฤติประโยชน์แก่สังคมตามระดับกฎเกณฑ์ทั่วไปของโลกแล้ว ยังแถมเป็นการบำเพ็ญกุศลอันแท้จริงและสูงสุดไม่มีอะไรยิ่งกว่า ในพุทธศาสนานี้อีกด้วย ดังนั้นขอให้พุทธบริษัทเรา จงได้พากันสนใจในการประพฤติประโยชน์ส่วนนี้ ให้เป็นอย่างสูงสุดโดยทำนองเดียวกัน

เท่าที่กล่าวมานี้ ล้วนแต่เป็นการประพฤติประโยชน์สังคม ของบุคคล ผู้ยังไม่หลีกพ้นคือยังไม่เป็นพระอรหันต์ ยังมีหนี้พัวพันกันไปมาอยู่ตามประสาปุถุชน ซึ่งตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลสด้วยกัน ซึ่งถือว่าเป็นสิทธิและหน้าที่อันจะพึงทำต่อกัน หรือ พึงเรียกร้องจากกันตามโลกียวิสัย ส่วนการประพฤติประโยชน์สังคม ของบุคคล ประเภทที่หลุดพ้นแล้วกล่าวคือ พระอรหันต์โดยเฉพาะนั้น มีความผิด

แปลกไปจากการประพฤติประโยชน์สังคม ของบุคคลที่ยังไม่หลุดพ้น อย่างตรงกันข้ามทีเดียว กล่าวคือการประพฤติประโยชน์สังคมของพระอรหันต์นั้น เป็นการกระทำที่ด้วยอำนาจเมตตาหรือปัญญาล้วน ๆ และเป็นการกระทำของบุคคลผู้พ้นจากหนี้สิน ในทางสัญญาประชาคมผูกพันอยู่แต่ประการใด ซึ่งนับว่าเป็นการให้โดยส่วนเดียว ไม่มีการรับเอาสิ่งที่ตอบแทนมาเลย

ที่ว่า "ทำด้วยอำนาจเมตตาและปัญญาโดยส่วนเดียว" นั้น หมายความว่าพระอรหันต์เป็นผู้ปราศจากกิเลสหรือตัณหาอันเป็นเหตุให้ทำกรรม เพื่อหวังประโยชน์อย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งความเป็นอย่างนี้ ย่อมผิดจากการกระทำของบุคคลทั่ว ๆ ไปที่ยังมีกิเลสอยู่อย่างตรงกันข้าม.

ที่ว่า "พระอรหันต์ประพฤติประโยชน์สังคมในฐานะบุคคลผู้ไม่มีหนี้สินในทางสัญญาประชาคม" นั้น หมายความว่า นอกจากพระอรหันต์จะเป็นผู้หมดกิเลส อันเป็นเหตุให้ยึดถือตัวตน ไม่มีความรู้สึก สัตว์ บุคคล เรา เขา จึงไม่มีความรู้สึกว่า เป็นลูกหนี้ หรือเป็นเจ้าหนี้ขึ้นมาได้แต่ประการใด ดังนี้แล้ว ยังมีความจริงอีกข้อหนึ่งว่า การเป็น

พระอรหันต์ของบุคคลหนึ่งในโลกนั้น ชื่อว่า เป็นการทำประโยชน์ให้แก่โลกอย่างใหญ่หลวง โดยไม่มีทางที่ชาวโลกจะตอบแทนบุญคุณอันนี้ให้ทัดเทียมกันได้ ข้อนี้มีความหมายอันลึกซึ้ง ที่จะต้องพิจารณาให้เห็นความจริงที่ว่าการมีพระอรหันต์แม้เพียงองค์เดียวอยู่ในโลกนั้น เป็นความดีความงาม ความสุขสวัสดี ความประเสริฐหรือมิ่งขวัญแก่โลกสักเพียงใด ต่อเมื่อมองเห็นคุณค่าของพระอรหันต์โดยนัยดังกล่าวแล้วนี้โดยสมบูรณ์ บุคคลจึงจะเห็นได้ว่า เพียงแต่พระอรหันต์เป็นพระอรหันต์อยู่ในโลกเท่านั้น ก็เป็นความมีบุญคุณ แก่สัตว์โลกอย่างเหลือ ที่จะตอบแทน ได้เสียแล้ว เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า พระอรหันต์ประพฤติประโยชน์สังคม มิใช่ในฐานะที่มีความเกี่ยวพันหรือหนี้สินทางสัญญาประชาคมแต่อย่างใด แต่เป็นการให้อย่างบริสุทธิ์ล้วน ๆ ของท่าน ดังกล่าวแล้ว

ปัญหาต่อไป อาจจะมีเหลืออยู่สักเล็กน้อยว่าพระอรหันต์ผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว จะมีความรู้สึกในการที่จะประพฤติประโยชน์สังคมได้อย่างไร? หรือจะไม่ขัดต่อภูมิธรรมของพระอรหันต์ได้อย่างไร ?

คำตอบ ในที่นี้มีว่า แม้ว่า พระอรหันต์จะมีจิตหลุดพ้นแล้วจากอุปาทานซึ่งยึดถือว่าตัวตนหรือเรา เขา เป็นต้นก็ตาม มิใช่ว่า จะไม่มีความรู้สึกในการกระทำสิ่งใดเป็นประจำวันที่เป็นประโยชน์แก่ตนหรือผู้อื่น ทั้งนี้เพราะเหตุว่าการที่จะเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาได้นั้น ต้องเคยบำเพ็ญบารมีในทางเมตตาและปัญญามาแล้วอย่างล้นเหลือ โดยอำนาจเมตตาและปัญญานั้นได้ทำให้ท่านหลุดพ้นจากกิเลสเป็นพระอรหันต์ไปแล้ว ไม่มีความปรารถนา หรือความหวังแต่อย่างหนึ่งอย่างใด อย่างวิสัยคนธรรมดาก็ตาม แต่ถึงกระนั้นกำลังงานหรือแรงงานของเมตตาและปัญญานั้น ยังเหลืออยู่ในนิสัยสันดาน จึงเป็นกำลังงานที่ผลักดันให้ท่านเคลื่อนไหวไป ในรูปใดรูปหนึ่งตามสมควรแก่เมตตาและปัญญานั้น ๆ โดงไม่ต้องอาศัยอำนาจของความปรารถนา หรือความหวังอย่างใดอย่างหนึ่ง เข้ามาเป็นเครื่องช่วยผลักดันเลย เปรียบเหมือนเรือที่แล่นไปโดยเร็ว ด้วยอำนาจกำลังแจวหรือพายด้วยแรงคน หรือโดยกำลังเครื่องจักรเครื่องกลอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม แม้ว่าจะได้ยกแจวหรือพายขึ้นเสีย หรือหยุดเครื่องจักรเครื่องกลนั้น ๆ เสียโดยกระทันหัน ถึงกระนั้น

เรือก็ยังพุ่งต่อไปได้ โดยอำนาจของแรงงานที่เหลืออยู่ล้วน ๆ โดยไม่ต้องอาศัยกำลังแจว หรือพาย หรือกำลังเครื่องจักร ในขณะนั้นแต่ประการใด ก็ยังแล่นไปได้ ข้อนี้ฉันใด พระอรหันต์ผู้ปราศจากความต้องการ แลความหวัง ก็ยัง ประพฤติประโยชน์สังคมได้ โดยอาศัยกำลังงานของเมตตา แลปัญญาที่เหลืออยู่เป็นทุน ฉันนั้น โดยเฉพาะกำลัง ปัญญานั้น ทำให้ท่านรู้ว่า ท่านควรทำอะไรหรือเป็นเครื่อง บันดาลให้กระทำสิ่งต่าง ๆ แต่ในทางที่ควรทำโดยไม่ต้อง อาศัยความคิดนึกอันใดเป็นพิเศษ เพราะเหตุฉะนั้นเอง เมื่อ เวลาว่างยังมีอยู่ หรือกำลังกายยังมีอยู่ การเคลื่อนไหวของ พระอรหันต์ที่ปราศจากความปรารถนา ก็เป็นไปแต่ในทางที่ ถูกที่ควร โดยอำนาจของปัญญาที่เหลือสักว่าเป็นซาก จน กว่าพระอรหันต์นั้นจะปรินิพานไปในที่สุดเพราะเหตุฉะนี้เอง การบำเพ็ญประโยชน์สังคม จึงเป็นสิ่งที่ไม่ผิดความรู้สึก ของพระอรหันต์ และไม่มีผิด หรือไม่ขัดต่อภูมิธรรมของ ความเป็นพระอรหันต์แต่ประการใด เป็นการตัดเสียซึ่งความ เข้าใจผิดของบุคคลบางพวก ที่อาจจะคิดเห็นว่า พระอรหันต์ เป็นผู้หมดกิเลสหมดความยึดถือ หมดความปรารถนา โดย

ประการทั้งปวงแล้วจะเอาอะไรมาเป็นกำลังงาน สำหรับการประพฤติประโยชน์อื่นดังนี้ให้หมดสิ้นไปได้.

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จนถึงที่สุด ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า

> ตามหลักแห่งพระพุทธศาสนานั้น ย่อมรับรองการประพฤติประโยชน์สังคม หรือการเปลื้องหนี้ในทางสัญญาประชาคม ว่าเป็นสิ่งที่พึงกระทำตามสมควรแก่กรณีของบุคคลนั้น ๆ พุทธบริษัท จะต้องจัด จะต้องทำ ในการประพฤติกระทำอันนี้ให้ถูกต้องแลสมบูรณ์ในฐานะเป็นบุรพภาค หรือเป็นฐานที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญความดีงาม ในเบื้องสูงไปและพร้อมกันนั้น ก็ยังเป็นไปเพื่อความเป็นอยู่อย่างผาสุกในโลกด้วย แม้ในที่สุด แต่บริษัทที่เป็นบรรพชิตก็ยังมีการประพฤติ กระทำชนิด ที่ตนให้ เข้ากัน ได้กับสังคมแล้ว หาทางประพฤติประโยชน์แก่สังคมตามโอกาสนั้น ๆ เพื่อประโยชน์ตน

เพื่อประโยชน์ผู้อื่น และเพื่อประโยชน์แก่
พระศาสนาให้สืบไปตามลำดับ จนกระทั่ง
เป็นผู้หลุดพ้นเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังมี
การกระทำอยู่ โดยกำลังงานของเมตตาและ
ปัญญา ซึ่งเหลืออยู่เป็นซาก

เราจะพึงเห็นได้จากพระพุทธจริยาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้รอบรู้ในการกระทำอันนี้ซึ่งทรงทำด้วยพระองค์เอง แล้วยังบัญญัติวินัย ทรงแสดงธรรม และทรงประพฤติให้เป็นตัวอย่างแก่สาวกทั้งหลาย โดยครบถ้วนจริงๆ สรุปได้ความว่า *พุทธศาสนายังคงมีความมุ่งหมายในประโยชน์ทางสังคมอยู่ส่วนหนึ่ง เคียงคู่กันไปกับประโยชน์ส่วนตัวบุคคล อันจะดำเนินไปสู่โลกุตตรภูมิโดยเฉพาะ*

ขอให้พวกเราเหล่าพุทธบริษัท จงมีความเข้าใจและรับรู้ในเกณฑ์อันนี้ แล้วประพฤติกระทำให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของพระพุทธศาสนาโดยครบถ้วนทุกประการ จงทุกคนเถิด

พิมพ์ที่สัตยการพิมพ์ 889/1 ถนนอรุณอัมรินทร์
บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร
โทร. 651385 665251